



## En kort introduksjon til Sovjetunionen

Kåre Johan Mjør  
Oslo: Cappelen Damm Akademisk 2023  
230 sider. ISBN 9788202803612

Recensert av **Klas-Göran Karlsson**  
[professor emeritus i historia vid Historiska institutionen, Lunds universitet,  
klas-goran.karlsson@hist.lu.se]

För en utomstående betraktare kan det förefalla föga inspirerande att läsa ännu en historia om Sovjetunionen, om man redan under ett långt forskarliv har läst hundra sådana. De historiska skikten är ju hela tiden desamma: den ryska revolutionen, Lenin, inbördeskriget, NEP, Stalin och hans revolution, terrorn, det stora fosterländska kriget, kalla kriget, tövädret, stagnationsperioden, Gorbatsjovs reformverk och dess oavsiktliga konsekvens, de nationella konflikterna och Sovjetunionens fall. En viss variation infinner sig förstås beroende på författarnas personliga preferenser, forskningsområden och historiesyner. Man kan ju också välja mellan att skildra den sovjetiska historien kronologiskt, som en framförsande kraft som började 1917 och slutade 1991, eller tematiskt, utifrån strukturella linjer som genomsyrade hela perioden, som en evig ideologisk uppgörelse mellan kommunism och nationalism, en haltande och obalanserad moderniseringsprocess, eller ett ständigt pågående imperiebygge. Men historieskrivningens variation ter sig ändå i praktiken ganska begränsad.

Den som tror att det är så har emellertid helt fel. Historia, som kulturprodukt eller som vetenskap, är nämligen alltid en dubbel intellektuell tankeoperation. Å ena sidan försöker historieskrivaren förklara eller förstå historien på dess egna, samtida villkor för att göra den rättvisa. Det är en garanti för en viss men långt ifrån total

kontinuitet i synen på den sovjetiska historien. Å andra sidan är historia en färskvara. När världen förändras, sker samma sak med historien. Historiker ställer explicit eller – oftare – implicit ett antal frågor till historien, med sin egen tid och dess konflikter och problem för ögonen, för att göra oss rättvisa. Som man frågar får man svar.

Detta är ingen obekant insikt för författaren till denna min hundraförsta sovjethistoria, för övrigt ett verk i en serie av korta introduktioner till väsentliga förlopp eller personer i Nordens och världens historia. I sin introduktion till introduktionen noterar Kåre Johan Mjør i sann hermeneutisk anda just att historien inte ligger fast utan hela tiden är i rörelse. Detta gäller inte minst i ett land som Ryssland, där denna tidsdimension tillmätts ett stort existentiellt, ideologiskt, moraliskt, politiskt men inte alltid vetenskapligt värde, särskilt inte i dessa krigstider.

När man läser sovjethistorier är det följaktligen variationen över tid som väcker störst intresse. Men vad kännetecknar då sovjethistorien på 2020-talet? Och vad är det tvärtom för historiska aspekter som får stå tillbaka i vår tid? Framför allt får frågor kopplade till temat etnicitet, minoritet, nation, nationalism och imperium betydligt större utrymme än i tidigare sovjethistorier. Det är förstas inte att förvåna, med tanke på att Sovjetunionens uppsplittring ännu finns kvar i det kollektiva minnet och att det pågående kriget i Ukraina är i allas huvuden. Just den ukrainska sovjetrepublikens historia, inklusive Krimhalvöns, får ett ovanligt stort utrymme, antingen som utgångspunkt för ett allmänsovjetiskt mönster eller som en unik historia. Nationalitetspolitiken bevakas också noggrant och placeras i ett väldefinierat spänningsfält mellan å ena sidan 20- och 60-talens leninistiska *korenizatsija*-ambitioner, å andra sidan den stalinistiska hierarkiska, förryskande idé och praktik som började framträda under åren kring 1930 och återigen i vår tid, när en imperiebärande rysk nationalism står mot en frihetlig ukrainsk nationalism.

Ovanligt stor plats tar också kulturella och intellektuella aspekter. De är naturligtvis särskilt framträdande under töväders- och glasnostperioderna, men också i fråga om 20-talet, ett liberalt och pluralistiskt årtionde som framträder som en förstalinistisk tid då det ännu fanns tillräcklig höjd till det ideologiska taket för att framföra avvikande uppfattningar om den kommunistiska framtiden. Inte bara Vladimir Majakovskij och Marc Chagall utan även spännande och politiskt svårhanterliga renässansgestalter från den första bolsjevikgenerationen som Aleksandr Bogdanov och Anatolij Lunatjarskij får plats. Valet kan förklaras dels av författarens egna forskningsintressen, dels av ett genomslag för den kulturvetenskapliga vändning som inte bara ser kultur som speglingar av mer basala förhållanden. För om något får stå tillbaka i denna bok är det nog just basförhållanden av ekonomisk och social karaktär, som alls inte är frånvarande, men inte tillmätts samma förklaringskraft som på den tiden när historiematerialistiska socialhistoriker dominerade sovjetforskningen. Utrikespolitik är inte heller bland författarens favoritämnen. Även i behandlingen av tövädersperioden får de nationella aspekterna en ovanlig uppmärksamhet, analyserade i termer av centrum och periferi, och med *sjetidesjatniki*, den intellektuella

sextiotalsgenerationen i de ryska storstäderna men också i Ukraina i fokus. Det är utan tvivel bokens analytiskt starkaste kapitel.

Och vad vore väl en nutida sovjethistoria utan ett kapitel om »revolusjonen som kvinnefrigjering», som alltid med Aleksandr Kollontaj som portalfigur och med kommunistpartiets kvinnoavdelning *Zjenotdel* som mobiliserande kraft? Men med nuets ögon kan man också göra iakttagelsen att genushistoriska perspektiv får ett förhållandevis begränsat utrymme. I kampen om identitetsutrymmet får klass och genus tveklöst stå tillbaka för etnos.

Sammanfattningsvis är Mjørs bok mycket läsvärd. Trots att den rubriceras som en kort introduktion och trots att författaren av utrymmesskäl måste nöja sig med att formulera vissa centrala problemområden som »komplexa», finns det mycket att hämta för 2020-talets intresserade. Han skriver inledningsvis att målet med boken inte är att diskutera det sovjetiska arvets nutida verkningar, men också med den utgångspunkten är behållningen stor för läsaren.